

História a súčasnosť banského vodohospodárskeho systému na troch tajchoch v okolí Banskej Štiavnice

Voda a jej energetický potenciál bol pre potreby baníctva nevyhnutný. Paradoxne na území bez výraznejších zdrojov vody vznikol dômyselný vodohospodársky systém (Hydroconsult, 1991). Jedinečnosť banskoštiavnického vodohospodárskeho systému nespočíva len vo vybudovaní samotných vodných nádrží – tajchov, ale v nemalej miere aj vo vybudovaní systému jarkov, ktoré mali funkciu náhodnú – teda privádzať vodu do tajchu z povodia alebo z inej vodnej nádrže a odvodnú – vodu odvádzať na miesto určenia (banské stupy), resp. do ďalšieho, nižšie položeného tajchu. Tento systém vodných nádrží a jarkov bol veľmi dlho považovaný za najdokonalejšiu vodohospodársku sústavu na svete a parametre niektorých nádrží a ich umelo vytvorených hrádzí ich radili na popredné miesta v náročnosti a zároveň dokonalosti.

Zhodnotenie súčasného stavu

Dva dnes už zaniknuté tajchy nad Žigmundšachtou a Maxšachtou (Maximilián šachtou) tvorili so známejším tajchom Klinger jeden vodohospodársky systém prepojený dômyselným systémom vodných jarkov (Lichner a kol., 2005).

Podkladom pre identifikáciu systému jarkov, ako aj tajchov v teréne, bola banská mapa z roku 1884 (Správa Bane všetkých svätých, Hodruša-Hámre). Táto bola georeferencovaním umiestnená do známeho súradnicového systému S-JTSK modul *Georeferencing* (softwarové prostredie ArcGis). Na základe umiestnenia bolo možné vymedziť na leteckých snímkach (Eurosence, 2006) tento vodohospodársky systém a následne v teréne

zhodnotiť súčasný stav tajchov, aj samotného jarku.

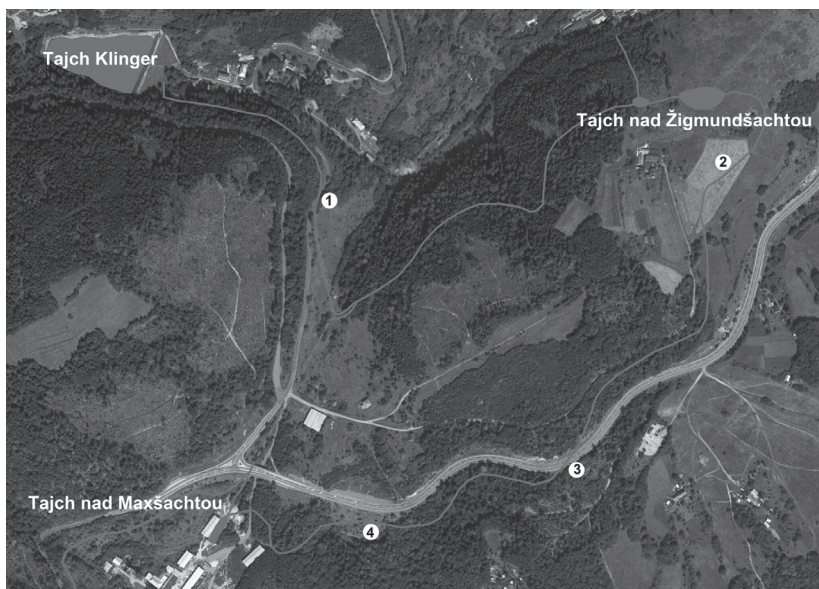
Tajch Klinger

Najväčším tajchom v tomto vodohospodárskom systéme bol tajch Klinger (obr. 1). V súčasnosti sa využíva na rekreačné účely a chov rýb (Banská Štiavnica, 2008). Donedávna tajch mal nedostatok vody. Po rekonštrukcii, ktorá ešte stále prebieha, je zásobovaný predovšetkým vodou z Klinger štólne krátkej, nachádzajúcej sa približne 300 m východne od nádrže.

Voda z dnového výpustu tajchu Klinger bola vedená Žigmundským náhonným jarkom k rovnomennému tajchu nad šachtou Žigmund. Jeho dĺžka bola celkovo 1 367 m. Jarak je pomerne stále dobre čitateľný v teréne. Úsek graficky označený číslom 1 na obr. 2 je dnes prerušený asfaltovou komunikáciou, zvyšná časť, až po tajch nad Žigmundšachtou, je v pomerne zachovanom stave (obr. 3), prevažná časť vedie lesným porastom, miestami je odvodný jarok poškodený ťažbou a pohybom lesných mechanizmov alebo sa v ňom nachádza hustá krovinná etáž. Od tajchu nad Žigmundšachtou viedol odvodný jarok k blízkosti šachty Maximilián k rovnomennému tajchu, tzv. tajchu pri Maxšachte. Východne od tajchu nad Žigmundšachtou je v tesnej blízkosti jarok výrazne zarezaný do reliéfu a pokračuje približne 30 m, potom sa v teréne stráca. Približne 200 m sa v súčasnosti nachádza na súkromnom pozemku majera – graficky označený číslom 2 na obr. 2, oblasť označená číslom 3 predstavuje opätovné prerušenie asfaltovou komunikáciou. Pod jej úrovňou je tento jarok niekoľkokrát výrazne prerušený násypmi, ktoré vznikli v súvislosti s výstavbou cesty – bod 4 na obr. 2. Časť odvodného jarku prechádza popri šachte Anna, ktorá je zakreslená aj na historickej mape a ktorú môžeme aj dnes vidieť (nachádza

Obr. 1. Tajch Klinger (2011). Foto: Daniel Kubinský

Obr. 2. Časť vodohospodárskeho systému v okolí Banskej Štiavnice. Zdroj: Euro-sence (2006); mapový podklad: autor

Legenda: 1, 2, 3 – oblasti výraznejšieho prerušenia vodného jarku, 4 – priebeh vodného jarku pri šachte Anna

Obr. 3. Pohľad na časť vodného jarku (2011). Foto: Daniel Kubinský

sa v blízkosti bodu 4 na obr. 2). Celková dĺžka odvodného jarku od tajchu nad Žigmundšachtou po tajch pri Maximilián šachte bola 1 583 m.

Časť tohto vodohospodárskeho systému je spojená vodnou štôľňou (na obr. 2 znázornená prerušova-nou čiarou). Celková dĺžka je 290 m. Táto štôľňa bola doplnujúcim

zdrojom vody z jarkov vedených od Štiavnických Baní pre potreby oboch tajchov, okrem Klingera, ktorý sa nachádza vo vyššej nad-morskej výške. Do dnešnej doby sa zachovala len jedna jej časť, a to jej severné ústie smerom na mesto Banská Štiavnica. Druhú časť ne-ďaleko Maximilián šachty dnes nie je možné v teréne identifikovať, keďže sa nachádzala na mieste umelého násypu vzniknutého z dô-vodu výstavby mosta pre cestu Pod Trojickým vrchom.

Tajch nad Žigmundšachtou

V súčasnej dobe je bez vody. Situovaný je pod vrcholom Svä-totrojičného kopca priamo nad šachtou Žigmund. V teréne sa javí ako výrazná depresia, ktorá vznikla výstavbou zemitej hrádze. Približne 50 m západne sa v hustom krovin-om poraste nachádza malá aku-mulačná nádrž, z ktorej viedol jark kolmo na vrstevnice priamo k šachte Žigmund, pre ktorej účely slúžil. Jeho dĺžka bola 120 m. Celá plocha bývalej vodnej nádrže je porastená trávna-tou vegetáciou. Tajch mal obdĺžnikový tvar, pričom jeho rozmery dosahovali približne 42 x 21 m, hĺbku do 4 – 5 m. Z uvedených rozmerov je možné predpokladať objem do 4 000 m³. Pohľad na plochu bývalého tajchu znázorňuje obr. 4.

Tajch pri Maximilián šachte

Jeho identifikácia je dnes možná len na základe historických podkla-dov – máp a dokumentov, pretože na mieste bývalej vodnej nádrže je priamo prevádzka píly, sklad drevné-ho materiálu a paliet a prevádzková budova. Dno bolo zasypané staveb-ným materiálom, v teréne možno len predpokladať časť pôvodnej hrádze na západnej strane. Rozmermi patril k malým nádržiam. Jeho rozloha bola približne 1 022 m², mal obdĺžnikový tvar s dĺžkou strán približne 14 x 73 m. Zánik je datovaný do prvej polo-vice 19. storočia.

Vodohospodársky systém ako krajinný prvok a jeho možné obnovenie a využitie

Vodné nádrže v okolí Banskej Štiavnice sú prakticky jediným zdrojom povrchovej vody v danej oblasti. Stali sa neodmysliteľnou súčasťou Banskej Štiavnice a blízkeho okolia a sú významným prvkom v krajine. Po zániku banskej činnosti stratili tajchy svoj pôvodný význam – zdroj vody pre pohon banských strojov, stúp a pod. a začali sa využívať predovšetkým na rekreačné účely.

Vodnú nádrž nad Žigmundšachtou by bolo možné obnoviť spolu s obnovením náhonného jarku vedeného od dnového výpustu tajchu Klinger, keďže v blízkom okolí bývalej vodnej nádrže sa nenachádza žiadny zdroj vody. Nakoľko podstatná časť jarku je stále v relatívne zachovanom stave, obnovenie tejto časti vodohospodárskeho systému by nepredstavovalo veľké úsilie, či už finančné alebo technologické. Obnovením spomenutej nádrže a systému jarkov by vznikla názorná ukážka, ako tento systém v minulosti fungoval, nevylučuje sa možnosť vybudovania náučného chodníka popisujúceho jeho činnosť. Podobnú situáciu dnes predstavuje napríklad systém tajchov v okolí Štiavnických Baní, kde je vybudov-

vaný tzv. *Piargsky vodohospodársky náučný chodník*. S obnovením tajchu nad Žigmundšachtou by zároveň vzniklo turisticky zaujímavé miesto s využiteľnou vodnou plochou na rekreáciu, prípadne chov rýb, čo sú nepochybne pozitíva obnovenia tajchu.

Obnovenie druhého tajchu – pri Maxšachte – nie je možné, keďže priamo na mieste bývalej nádrže je prevádzková budova a celá plocha je zasypaná stavebným materiálom. Je potrebné poukázať na blízke okolie, ktoré v nemalej miere slúži ako miesto čiernych skládok a stavebného odpadu, a tým celá oblasť stráca svoju unikátnu historickú hodnotu, a to nielen samotné miesto bývalej vodnej nádrže, ale aj banské prevádzkové budovy a šachta Maximilián spolu s ťažnou vežou.

* * *

Mesto Banská Štiavnica je zaradené do Zoznamu svetového dedičstva. Priamo v meste a blízkom okolí nachádzame nespočetné množstvo pamiatok. K najvýznamnejším patrí aj banskoštiavnický vodohospodársky systém. V okolí mesta bolo vybudovaných viac ako 50 tajchov, pričom niektoré sa zachovali do súčasnosti, iné stratili svoj pôvodný význam a postupne zanikli. Mnohé zo zaniknutých tajchov boli, či už stavebnou čin-

nosťou, ťažbou alebo inak zasypané a dnes po nich v teréne prakticky nenachádzame žiadne stopy, naopak niektoré sú dodnes viditeľné a časti ich pôvodných hrádzi sú zachované. Rovnako to je aj so systémom vodných jarkov, ktorých pozostatky nachádzame po celom území. Je našou povinnosťou toto jedinečné dielo banskoštiavnického vodohospodárskeho systému, ktoré nemá inde na svete obdobu, zachovať, aby ho mohli obdivovať aj ďalšie generácie.

Literatúra

- Banská Štiavnica: Klinger. 2008. (<http://www.banskastiavnica.sk/navstevnik/banicke-dedicstvo-a-historia/technicke-zaujímavosti/tajchy/klinger.html>)
- Eurosence: Ortofotosnímky. Banská Bystrica: Poskytnuté FPV UMB, 2006.
- Hydroconsult: Banskoštiavnická oblasť. Štúdia, Bratislava: Hydroconsult, 1991.
- Lichner, M. a kol.: Banskoštiavnické tajchy. Banská Bystrica: Štúdio Harmony, 2005, 127 s.

Mgr. Daniel Kubinský,
 posta@dkubinsky.sk
Katedra biológie a ekológie Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

Obr. 4. Zaniknutá vodná nádrž nad Žigmundšachtou (2011). Foto: Daniel Kubinský

